ოთარ გოგოლიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ბათუმის მოსახლეობა მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის პირველ ოცწლეულში

1807 წელს ბათუმში იმოგზაურა ფრანგმა მოგზაურმა ადრიან დიუპრემ, რომლის მონაცემების მიხედვით, იმხანად, ბათუმის მთელი მოსახლეობა უდრიდა 2 ათასს კაცს, რომელთაგან ქალაქის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ქართველები შეადგენდნენ.

მოგზაური მაშინდელ ბათუმს ასეთ შეფასებას აძლევს: „აქაიქ მიმოფანტული სახლებით იგი უფრო ვრცელ სოფელს წააგავს, ვიდრე ქალაქს. ბათუმი გაშენებულია ზღვის სანაპიროზე, აქვს ერთადერთი ღია რეიდი აღმოსავლეთის, ჩრდილო-აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან, დასავლეთით იგი დაცულია ქვიშიანი კონცხით. რეიდი ღრმაა და ხომალდებისათვის ისევე უსაფრთხოა, როგორც საუკეთესო ნავსადგურები“ [1, 262-263].

აღნიშნული პერიოდისათვის დღევანდელი ბათუმი მართლაც რომ ქალაქად ჩამოყალიბების სტადიაში გახლდათ. მისი განაშენიანების დაჩქარების მიზნით, ოსმალეთის ხელისუფლება (აჭარა იმხანად ოსმალთა ოკუპაციის ქვეშ იმყოფებოდა – ო. გ.) ბათუმში ჩამოსახლებას (ეროვნების მიხედვით) დიდად უწყობდა ხელს. ცნობილი მკვლევარი ს. ანისიმოვა ამასთან დაკავშირებით წერდა: „ბათუმის ახალი დასახლების ათვისების მიზნით, 1807 წელს ოსმალეთის ხელისუფლებამ ნება დართო თურქ და ბერძენ ემიგრანტებს, 1866 წლიდან კი აფხაზ მუჰაჯირებს, არენდით აეღოთ მიწის ნაკვეთები ქალაქის ტერიტორიაზე” [2, 37].

ოსმალეთის ხელისუფლების მსგავსმა გადაწყვეტილებამ საგრძნობლად დააჩქარა ქალაქის განაშენიანების პროცესები, რომლის პარალელურად მნიშვნელოვნად გაიზარდა მოსახლეო-

ბის რაოდენობა ბათუმში.

1872 წლისათვის ბათუმში მოსახელობის რაოდენობა აღემატებოდა 4970 სულს, აქედან ბერძენი იყო 350 სული, სომეხი – 120 სული, ქართველი კი 4500 სული.

ბათუმში აღნიშნული პერიოდისათვის ცხოვრობდნენ, აგრეთვე, თურქები, ჩერქეზები, აფხაზები და ზანგები.

1878 წლისათვის ბათუმის მოსახლეობა უდრიდა 3000 სულს. მოსახლეობის ასეთი შემცირება გამოწვეული გახლდათ რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად, რომლის ზეგავლენითაც ბევრი ადგილობრივი მოსახლე გადაიხვეწა თურქეთში მუჰაჯირად.

ბათუმის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადებამ (პორტო-ფრანკოს სტატუსი ბათუმს მიანიჭა ბერლინის კონგრესმა და იგი მოქმედებდა 1878-1886 წლებში – ო. გ.) ბიძგი მისცა ქალაქში ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებას, რომლის პარალელურადაც იზრდებოდა მოსახლეობის რაოდენობაც.

1882 წელს, ქალაქ ბათუმში ჩატარდა მოსახლეობის ერთდღიანი აღწერა, რომლის დროსაც გამოვლინდა, რომ ქალაქში იმხანად ცხოვრობდა 8661 სული, მათ შორის 6921 მამაკაცი და 1740 ქალი.

იმ დროისათვის ქალაქში ცხოვრობდნენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები შემდეგი რაოდენობით: ქართველები – 3156 სული, რუსები – 980 სული, თურქები – 603 სული, სომხები – 908 სული, აფხაზები – 377 სული, სპარსელები – 112 სული, ებრაელები – 179 სული, ბერძნები – 1106 სული, გერმანელები – 145 სული, ფრანგები – 24 სული, იტალიელები – 18 სული, ინგლისელები – 10 სული [3, 460].

1882 წლისათვის ბათუმის მოსახლეობა რელიგიური მრწამსის მიხედვით ასეთ სურათს იძლეოდა: მართლმადიდებლები – 3158 სული, სომეხ – გრიგორიანელები – 436 სული, სომეხი კათოლიკენი – 176 სული, პროტესტანტები – 101 სული, რუსი სექტანტები – 42 სული, იუდაველები – 179 სული, მუსლიმანები – 1282 სული. [3, 460].

მოსახლეობის კლასიფიკაცია დასაქმების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა: ვაჭრები და ნოქრები – 584 სული, შინამოსამსახურეები – 582 სული, მუშები – 465 სული, მენავეები – 63 სული, ექიმები – 18 სული, ბებიაქალები – 6 სული, მეაფთიაქენი – 7 სული, მასწავლებელი – 15 სული, მხატვარი – 1 სული, გაზეთის რედაქტორი – 1 სული, მკინძავი – 2 სული.

1883 წლიდან ქალაქ ბათუმის გარესამყაროსთან სარკინიგზო ხაზით დაკავშირებამ კიდევ უფრო დააჩქარა ქალაქში მრეწველობისა და ვაჭრობის აღმავლობა, ამის პარალელურად გაიზარდა მისი მოსახლეობაც.

1890 წლის 17 ივნისს ჩატარდა მოსახლეობის აღწერა, რომლის საფუძველზეც დამტკიცდა, რომ ქალაქში სულ ცხოვრობდა 18123 კაცი, რომელთაგან მუდმივი, ძირითადი მოსახლეობა შეადგენდა 14674 სულს. ჯარისკაცები, რეიდზე მდგარ გემთა მეზღვაურები, მოსამსახურეები, მოსწავლეები; ე. ი. ბათუმის დროებითი მცხოვრებნი შეადგენდნენ 3449 სულს. საინტერესოა, რომ მამაკაცთა რაოდენობა უდრიდა 14 180 სულს, ქალთა რაოდენობა კი 3943 სულს. ბათუმის მოსახლეობა ეროვნებათა მიხედვით იძლეოდა შემდეგ სურათს: ქართველები – 3571 სული, ანუ მთელი მოსახლეობის 19,72 %; რუსები – 4161 სული, 22,95 %; სომხები – 3128 სული, 17,25 %; ბერძნები – 1995 სული, 11,0 %; ებრაელები – 862 სული, 4,76 %; თურქები – 1172 სული, 6,48 %; 1890 წლის აღწერის პერიოდში სოციალური მდგომარეობის მიხედვით ბათუმში ცხოვრობდნენ: გლეხები – 6795, მეშჩანები – 4240 სული, საზღვარგარეთელი ქვეშევრდომები – 2030 სული, გაურკვეველი წოდებისანი – 1514 სული, აზნაურები – 1404 სული, ბეგები და აღები – 9 სული, თავადთა წოდებისანი – 116 სული, აზნაურთა მაძიებელი – 3 სული, შლიახტიჩი – 1 სული, მოქალაქეები – 1171 სული, ვაჭრები – 375 სული, დაბალი ჩინის პირები – 216 სული, სასულიერო წოდებისანი – 144 სული, თადარიგის ჯარისკაცები – 44 სული, ძველი მოსახლეობა – 24 სული, მაღალი ჩინის მოხელეები – 36 სული, უკანონდ შობილნი

– 6 სული, სულ – 18123 სული. აღნიშნული დროისათვის ბათუმის მოსახლეობის 51,98 % გახლდათ წერა-კითხვის მცოდნე [4, 11-12].

1897 წლის 28 იანვარს ჩატარდა სრულიად რუსეთის მასშტაბით მოსახლეობის აღწერა, რომლის დროსაც დადგინდა, რომ ქალაქ ბათუმში ცხოვრობდა 28508 სული, მათ შორის 20439 მამაკაცი და 8169 ქალი. აღნიშნული დროისათვის ქალაქში დროებით მცხოვრებთა რაოდენობა შეადგენდა 1714 სულს. ბათუმის მოსახლეობა ეროვნული შემადგენლობის მიხედვით იმხანად იძლეოდა ასეთ სურათს: ქართველები – 6087 სული, რუსები – 7144 სული, სომხები – 6839 სული, ბერძნები – 274 სული, ებრაელები – 1064 სული, პოლონელები – 722 სული, გერმანელები – 299 სული, ჩერქეზები – 65 სული, თურქები – 1654 სული (უნდა აღინიშნოს, რომ იქვე, თურქების რაოდენობას რუსმა შოვინისტებმა მიაწერეს აჭარლები – ო. გ.) სხვა დანარჩენი ეროვნებისანი – 1870 სული. რელიგიური მრწამსის მიხედვით, აღნიშნული პერიოდისათვის ბათუმში ცხოვრობდნენ: მართლმადიდებელნი – 15495 სული, რასკოლნიკები – 137 სული, სომეხ-გრიგორიანელები – 6150 სული, სომეხ-კათოლიკენი – 662 სული, რომაელ-კათოლიკენი – 1385 სული, სხვადასხვა პროტესტანტები – 334 სული, მაჰმადიანები – 3156 სული, იუდაელები – 1179 სული, სხვა სარწმუნოებისანი – 10 სული.

ბათუმში მოსახლეობის ზრდას განაპირობებდა მრავალი სამრეწველო ობიექტის შექმნა, რომელთა ნორმალური ფუნქციონირებისათვის, ცხადია, საჭირო იყო დიდი რაოდენობით მუშახელი.

მთელი 25 წლის განმავლობაში, სახელდობრ, 1897 წლიდან 1922 წლამდე ბათუმის მოსახლეობა საგრძნობლად გაიზარდა და 1922 წლისათვის მიაღწია 32302 სულს.

ბათუმის მოსახლეობის საშუალო ზრდა პროცენტებში წლების მიხედვით გვაძლევს ასეთ სურათს: 1878 წლიდან 1882 წლამდე ქალაქის მოსახლეობის ზრდა შეადგენდა 47,0 %-ს, 1882 წლიდან 1886 წლამდე – 17,7 %-ს, 1886 წლიდან 1890 წლამდე

– 5,6 %-ს, 1890 წლიდან 1897 წლამდე – 8,2 %-ს, 1897 წლიდან 1917 წლამდე – 1,1 %-ს. 1917 წლიდან 1918 წლამდე ქალაქის მოსახლეობის კლებამ შეადგინა 56,6 %, რაც გამოწვეული იყო არასტაბილური მდგომარეობით, 1918 წლიდან 1920 წლამდე მოსახლეობის ზრდა შეადგენდა 97,8 %-ს, 1920 წლიდან 1922 წლამდე – 16,9 %-ს, 1922 წლისათვის ბათუმში სულ ცხოვრობდა 60810 სული. აქედან გამომდინარე, შეიძლება აღინიშნოს, რომ ბათუმის მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა გაცილებით დიდია, ვიდრე საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროს სხვა ქალაქებისა. ამ ჩვენი განაცხადის დასადასტურებლად მოვიყვანთ მოსახლეობის ზრდის პროცენტულ მაჩვენებლებს სხვადასხვა ქალაქებში (ბათუმთან შედარებით) წლების მიხედვით:

	1897 წელი	1922 წელი	1927 წელი
სოხუმი	5,0	7,5	6,2
ფოთი	4,6	4,9	4,6
ბათუმი	17,69	26,1	15,2

ბათუმში მოსახლეობის პროცენტული ზრდა მართლაც რომ გაცილებით დიდია [5, 27-29].

1917 წლისათვის ბათუმის მოსახლეობა უდრიდა 35048 სულს. 1918 წლისათვის იგი შეადგენდა 15875 სულს, აქედან ქართველები – 2238 სულს, ანუ მთელი მოსახლეობის 14,6 %-ს, სომხები – 288 სულს (1918 წლისათვის სომეხი მოსახლეობის ასეთი მკვეთრი შემცირება გამოიწვია ოსმალეთის ჯარის მიერ ბათუმის დაკავებამ 1918 წელს – ო. გ.), ანუ 1,9 %-ს, რუსები – 3669 სულს, ანუ 23,8 %-ს, ებრაელები – 750 სულს ანუ 4,9 %-ს, გერმანელები – 4878 სულს, ანუ 31,7 %-ს.

1922 წლისათვის ბათუმის მოსახლეობა მთლიანად შეადგენდა 60810 სულს, აქედან ქართველები – 18232 სულს, ანუ 30,0 %-ს, სომხები – 10720 სულს, ანუ 17,6 %-ს, ებრაელები – 3699 სულს, ანუ 6,1 %-ს, ბერძნები —7629 სულს, ანუ 12,6 %-ს.

1922 წელთან შედარებით 1927 წლისათვის ბათუმში მოსახლეობა შემცირდა მთელი 20 %-ით. აქედან ბერძნები – 62,7 %-ით, ებრაელები – 48,2 %-ით, სომხები – 31,6 %-ით, რუსები – 17,0 %-ით. რაც შეეხება ქართველობას, იგი შემცირდა მხოლოდ 448 სულით, რაც მთელი ქართველი მოსახლეობის მხოლოდ 2,5 %-ს უდრიდა. [5, 27-29] ყოველივე ეს ქართველი მოსახლეობის სტაბილურობაზე მიგვანიშნებს.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გამბა ჟ., მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, თბილისი, 1887.
2. Анисимов С., Побережья Батуми, Батуми, 1911.
3. Батуми и его окрестности, Батуми, 1906.
4. Батуми и его население, Батуми, 1891.
5. აჭარის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, № 35.

Otar Gogolishvili

Doctor of Historical Sciences, Professor of Batumi Shota Rustaveli State University

The Population of Batumi in the 19th century and the First Twenty Years of the 20th century

Summary

This article deals with the growth of the population of the city of Batumi after 1878 when Batumi has returned to mother-Georgia. The growth of the population of the city was caused by the transformation of Batumi into an industrial city. The growth of the number of industrial enterprises determined the growth of the population of the city. From 1878 to 1927 the quantity of the population sometimes increased, sometimes decreased, depending on a political situation, but the Georgian population always was in a majority despite the fact Russian Shovinists artificially increased the quantity of the non-Georgian population when Batumi was a part of the Russian Empire (this growth is reflected in statistics).